

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОГО ОЗДОБЛЕННЯ НАРОДНОГО ЖИТЛА НА ВОЛИНСЬКОМУ ПОЛІССІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуті особливості облаштування внутрішнього простору народного житла на Волинському Поліссі в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. Визначені основні риси художньо-декоративного оздоблення інтер'єру, простежений його розвиток і зв'язок з традиційним будівництвом. На основі власних польових матеріалів подано опис умеблювання кімнат відповідно до їх функціонального призначення.

Ключові слова: Волинське Полісся, інтер'єр, народне житло, художньо-декоративне оздоблення, меблі.

Традиційно облаштування інтер'єру поліської хати було простим, відзначалося практичністю та оптимальним використанням площі. Хата мала лише одне житлове приміщення (хата-кухня). Через це його умовно розділяли на три функціональні зони: для приготування їжі, снання і чисту для відпочинку та господарських справ¹. В другій половині ХХ – на початку ХХІ століття облаштування внутрішнього простору змінюється за рахунок нових художньо-декоративних засобів, меблів, оздоблювальних матеріалів. В другій половині ХХ століття активувався процес поділу житлового простору на окремі кімнати. Це призводило до появи функціональної диференціації приміщень.

Облаштування внутрішнього простору хати-кухні в 1950-х – 1960-х роках мало чим відрізнялося від традиційного. При вході біля порогової (тут були вхідні двері) та тильної (найчастіше була глухою) стін розташовувалася піч: «...в глухому куткові треба щоб була... Де нема (вікон – Г. К.), там глуха стіна зветься. Де нема дверей, де нема окон»². Устя печі мало бути зверненим в бік фронтальної стіни до «пічного» вікна задля забезпечення природнього освітлення та кращої тепловіддачі: «То піч ставляли так, от ми тут піч поставили, що не правильно. Чо піч, щоб треба було, от стоїть у мене піч, а там десь було окно, щоб видно було в пичі як там, як горить»³. Таке розташування печі було характерним не лише для Волинського Полісся, а й в цілому для загальноукраїнського житла⁴. Навпроти печі з іншого боку від вхідних дверей для зберігання посуду розміщували мисник (фото 1).

При тильній стіні поруч з піччю в найтеплішій частині знаходилися спальні місця. Традиційно це був дерев'яний піл – підвищення з дощок над долівкою. Подекуди схоже облаштування спального місця збереглося й до нашого часу, але стаціонарний піл замінили на рухомі дерев'яні лежачки: «Ну аво в нас в прихожи стояла піч, тут ше місци було тіпа кучка. І тудика поставили таких два козлики зроблених було, і досок наклали, наклали і сільника напхали сіном і положили і запічок, там спали люди. І ще й зара є таке в людей, аво в мого сусіда ше й доси є запічок»⁵. Над ліжком під стелею підвішували горизонтальну жердину, на яку вішали одяг.

Чистий кут (покуть) розташовувався по діагоналі від печі навпроти входу. Тут вздовж фронтальної стіни стояли лави з товстих та широких дощок на стовпчиках, стіл, стільці тощо. Окрім цього, вільний простір хати-кухні використовувався для виконання різноманітних сільськогосподарських та хатніх робіт: «А так у хаті прели, ткали. То хата на те треба була. Тепер на меблі, а тоді... треба нашити сорочок, наткати всього... і верхне і спідне...»⁶. Часто тут вішали ікони, які прикрашали рушниками, квітами тощо.

Важко уявити поліське житло другої половини ХХ століття без печі на кухні. Зазначимо, що це вже була не класична вариста піч. На місці припічка встановлювали металеві плити, під

якими влаштували невелику топку для приготування їжі. Для забезпечення її максимальної тепловіддачі встановлювали напівгрубу: «...али була піч, плита, од плити ще йде полугрубок і тожи гриє»⁷. Піч обмазували глиною та білили (фото 2). Іноді її облицьовували білими кахлями: «Кахель той брали в Білорусії купляли, обложили, її не треба білити»⁸. Навіть на початку XXI століття піч залишається популярним елементом сучасного сільського будинку: «Але в нас так зараз молоді будують, то піч роблять. Ну, тільки не таку як колись, в нас тут така велика, а такі невеличкі. Ми в печі варим їсти в старій хаті, хліб печемо. Тільки зараз немає коли, зимою в основному. От кабана як заб'ємо, то в печі пореємо»⁹.

Якщо у 1950-х роках на Волинському Поліссі побутувала практика влаштування традиційного глиняного току в сінях, рідше в кімнаті-кухні: «Колись підлоги ни було в хати, тик був з глини робили»¹⁰, то з часом в житлових і допоміжних приміщеннях все частіше почали стелити дерев'яну підлогу: «Підлога. І в коморі підлога. В нас ніколи не було току, як ото по чужих селах, ото з глини тик збитий. В нас підлоги були. Підлоги, в людей, тоже підлоги були»¹¹. Дерев'яні дошки підлоги клали на дубові балки – «лігари», які були підняті над рівнем ґрунту: «Пуд пудлогою теж клали дубови лігари»¹². З кінця 1960-х років підлогу часто фарбували олійною фарбою темно-коричневого кольору та застеляли домотканими килимами й доріжками («ходніками») (фото 3), а з кінця 1970-х років з'являються килими фабричного виробництва.

Починаючи з 1990-х років набуває популярності практика заливати долівку монолітним бетоном, а на зміну дерев'яній підлозі приходять ламінат, плитка тощо в залежності від функціональних вимог тих чи інших приміщень: «Ламінад постилили да і всьо. Зара хлопцям вже підлогу й ни клав..., заливали – самий найлуччий метод пудлоги. Тоді купляв утеплителя, на низ клали, тоді ламінад, шо ж там тиї досочки позаганяти, і всьо – красиво і типло»¹³.

Обробка внутрішньої поверхні стін дерев'яних зрубних будинків в 1950-х роках не відзначалася високими художньо-декоративними якостями. Зазвичай, гладку поверхню стіни після складання зрубу стругали. Частіше за все її фарбували олійними фарбами переважно світло-блакитного кольору, рідше – білили глиною: «Ну в сиридині як хто, ото то стругали те дерево, думали під покраску»¹⁴. Зрідка внутрішні стіни оббивали «драчкою», обмазували глиною і разом зі стелею білили білою глиною: «Колись хати, у хати ни оббивали штукатуркою, а оббивали дранкою, накидали глиною, стягали і билили зверху до низу білії глиною»¹⁵. Наприкінці 1960-х – 1970-х роках для облицьовування внутрішніх стін починають активно застосовувати різноманітні деревостружкові (ДСП) та деревоволокнисті (ДВП) плити, поверхню яких фарбували: «Ну потім воно ж всерімно коробиться, тріскається, то ДСП тожи обшили, потом краски...»¹⁶. Починаючи з 1980-х років у широкий вжиток входять шпалери.

В будинках з мурованими стінами, які поширюються на території регіону в 1970-х роках, найпопулярнішим способом обробки внутрішніх стін було їх штукатурення цементно-вапняковим розчином з подальшим пофарбуванням: «Штукатурила сама, і з надвору і в середині. Тоді стіни красили в сиридині. Любею, голубею більшість красили, масляними по штукатурці»¹⁷. Костроплита (один із різновидів ДВП) була відносно дешевою і практичною для обробки внутрішніх стін будинку, тому інколи нею облицьовували навіть муровані стіни: «...я ни щикатурив, а костроплитою оббив всюю гет... Костроплита з корости од льону, вона тожи була не дорогая, первий сорт, 18 рублів листок. А листок був 1,85, кажиться на 4,10 в дліну. То я оббив всьо: і стени, і потолка, костроплитою цею. І вже тепло – не та як до муру, а вже воно тепло, та як то до дерева спину притулив»¹⁸.

Останнім часом на зміну ДСП та ДВП приходять більш сучасний та екологічно чистіший гіпсокартон: «...а зара вже прийшов гіпсокартон той, обклеяний бумагою, а в середині глина, екологічно вроді чистий»¹⁹. Зараз стіни обклеюють шпалерами, рідше – фарбують в різні кольори: «Щикатурать, пошпаклювали, покрасили або обої поклеїли. Більшості обої»²⁰.

Стіни чистих приміщень в 1950-х – 1960-х роках прикрашали рушниками. Їх вішали навколо вікон, попід стелею, в кутах: «Рушниками прикрашали. Повишиваємо рушники і украшаємо хату всю кругом. Навишиваємо тих рушників, висячих, хороших...натчемо»²¹. В 1960-х – 1970-х роках стіни жител прикрашали власноруч вишитими картинами, які в свою чергу додатково прикрашали рушниками: «А раніше в кожному кутку висіла вишита картина, на картині рушник. А типер нима вже, рушники лижить у шафи, картини на гори»²². Їх тематика була доволі простою, але разом з тим різноманітною: пейзажі, натюрморти, зображення звірів тощо (фото 4).

З часом вишиті картини втратили популярність. Окрім вишитих картин стіни також прикрашали картинами місцевих художників: «Рушники вишали, в нас був такий Володя, картинки рисовав»²³. Також на стіни вішали портрети рідних, сімейні фото тощо.

Традиційно в покуті вішали ікони, які прикрашали рушниками і квітами. При традиційній орієнтації хати фронтальною стіною на південь чи південний-схід цей кут так був звернутий до сонця і називався «старшим»: «В старшому. Кут шо от сонця, то називається старший кут... То там. С теї сторони от сонця»²⁴. З виділенням в поліському житлі чистої кімнати цей кут могли перенести туди.

Зазначимо, що у зв'язку з атеїстичною ідеологією за часів Радянського Союзу місцеві мешканці, особливо державні службовці, часто побоювались мати в хаті ікони: «Ні. Тоді ж не можна було вішати. Тоді не можна, бо були атеїстами усі службовці... Офіційно, да. А вже пізніше, вже після перебудови тої, то вже тоді ікони повісили»²⁵. Однак, попри заборони, навіть у житлах членів комуністичної партії були ікони: «Всьо время. Завжди. І навіть в радянський час, коли забороняли... Пішла дояркою мене просто примусово заставили у ту партію... Правда сказали, шо ікони треба познімати, а я сказала: я їх ни вишала, мати повисила і цього...»²⁶. З подальшим розділом внутрішнього простору житла на більшу кількість приміщень, місце для розташування ікон вибиралося відповідно до функцій кімнат: «Ну в спальні то треба, щоб в головах, в ногах ні. А в залові то в куточку»²⁷.

З розпадом СРСР серед місцевого населення значно підвищився рівень релігійності. У зв'язку з цим кількість ікон в сільських житлах також зросла і тепер вони є чи не в кожній кімнаті, а в місцях, де здійснюються молитви, іноді влаштовуються хатні іконостаси: «Ну воно положено, щоб у кожній кімнаті була якась ікона. Там де моляться, то там більш ікон»²⁸. Прикрашають ікони, зазвичай, вишитими рушниками. Інколи їх намагаються поєднувати тематично, наприклад, на іконах, з якими вінчалися молодята вивішували весільний рушник: «На іконах тих шо вінчалися, то й рушники ті, шо вінчалися в нас завжди висять»²⁹.

Внутрішня площа вікон та міжкімнатні двері не відзначались художнім оформленням, а просто облямовувалися шалівками: «Не оздоблювали (вікна, двері – Г. К.), тіки шалювали»³⁰. Внутрішні міжкімнатні двері, зазвичай, робили двостулковими фільончастими, часто зі скляною прозорою чи матовою вставкою у верхній частині. Фарбували їх у насичений синій, рідше коричневий колір. З 1980-х років почали використовувати тепліші кольори, часто білий. Вікна завішували тюлем та короткими занавісками (фіранками). З 1970-х років у вжиток входять штори від стелі до підлоги. Їх часто вішали й на міжкімнатні двері. Сьогодні в оздобленні кімнат все нерідко використовуються штучні матеріали: «Тепер то все стараються по сучасному, ту хімію все пічкають. А раніше хто білив, хто штукатурив»³¹.

Значну роль в інтер'єрі житлових приміщень Волинського Полісся в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття відіграють меблі. В 1950-х – 1960-х роках в обстановці широко використовувалися меблі, виготовлені місцевими майстрами-кустарями. Це були лави («совки»), ослони (стільці), столи, табурети, шафи, ліжка тощо (фото 5). Такі меблі гармонійно вписувалися в інтер'єр, оскільки господарі могли замовити меблі необхідних розмірів та форм. Разом з тим, вже в ці роки селяни починають купувати меблі фабричного виробництва: кухонні тумби, буфети, умивальники, шафи для зберігання одягу тощо. Загалом, в 1950-х – 1960-х роках умеблювання жител Волинського Полісся було досить скромним: «Першопочаткові в хаті були сіни, ліжка, стіл і навіть два стільці, а якщо там то треба було на чомусь сісти, то хоч на чемодані»³².

У 1970-х – 1980-х роках розширюється асортимент меблів, покращується їх якість. З'являються різноманітні мебельні набори (гарнітури) з ліжком, шафою, столом, стільцями, тумбочками тощо: «В 70-х роках були тоді гарнітури продавались стенки оті, але я стенки, не було де поставити. ...купили мені такий гарнітур, меблі, шо там не одна стіна, а там все підходило: шкаф був, стіл розкладний, і зараз він у мене є, 6-ть стільців, диван туди входив і буфет, і тумбочка під телевізор. За 800 рублів майже...»³³.

Інтер'єр сільських жител останніх десятиліть характеризується високим рівнем облаштування та організацією окремих кімнат. В загальній кімнаті-вітальні, що використовується для відпочинку всієї сім'ї та прийому гостей, ставлять диван (часто розкладний, що забезпечує додаткові спальні місця) та крісла, телевізор, інколи великий стіл тощо. В спальних кімнатах

набір меблів не великий і, зазвичай, складається з ліжка, шафи для одягу та білизни, стільців, тумбочки, невеликого столика. Житлові кімнати селяни часто прикрашають кімнатними рослинами: «...стараїмся щоб зеліні було багато в хаті – вазонів понасаджували»³⁴.

Кухня виконує функції приміщення для приготування та прийому їжі, тому тут, окрім меблів, виділяється місце для мурованої плити-печі. Як правило, кухню облаштовують пересувними (стіл, табурети, стільці тощо) й стаціонарними меблями (тумби та шафи для зберігання кухонного начиння, що прикріплюються до стіни), побутовою технікою (холодильник, пральна машина, газові чи електричні плити тощо). Також стало популярно влаштовувати в сільському житловому будинку ванну кімнату з санвузлом.

Облаштуванню інтер'єру допоміжних приміщень в другій половині ХХ століття приділялося мало уваги. Досить часто вони були завалені різноманітним хатнім начинням. В дерев'яних зрубних будинках стіни, як правило, не оброблялися: «Гіблювали ж вручну, тилько ни огібльовани були сіни і комора»³⁵. У коморах зберігалось різноманітне збіжжя в бочках та скринях та «кухор» з одягом та постіллю: «В кухор складалася одежа, а в скриню зирно засипали, муку... В комори»³⁶; «То як у нас кажуть сіни, а там комора. Там бочки стоєть з мукою»³⁷. В наш час комори облаштовують, виходячи з практичних міркувань. В нижній частині влаштовують засіки для зберігання овочів та фруктів в зимовий період, а зверху – полиці для зберігання консервації (фото 6).

Дослідження влаштування внутрішнього простору народного житла на Волинському Поліссі в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття показало, що на різних етапах розвитку воно удосконалювалося, на перших порах вдало поєднуючись з традиційними елементами. Пошук нових рішень в організації інтер'єру призвів до позитивних змін, зокрема, використання нових матеріалів, елементів декору та засобів обробки основних його елементів, взаємозв'язку функцій приміщень з комплектом необхідних меблів, чіткої організації окремих приміщень.

Фото 1. Мисник (хата 1927 року с. Здомишль Ратнівського р-ну Волинської обл.).

Фото 2. Обмазана глиною та побілена піч (с. Видерта Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.).

Фото 3. Підлога встелена домотканими доріжками (с. Видерта Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.).

Фото 4. Власноруч вишита картина прикрашена рушником (с. Мельники Шацького р-ну Волинської обл.).

Фото 5. Меблі місцевого кустарного виробництва (с. Замшани Ратнівського р-ну Волинської обл.).

Фото 6. Комора з льохом (с. Карасин Маневичького р-ну Волинської обл.).

- ¹ Хохол Ю. Ф. Сельское жилище. – К., 1976. – С. 156.
- ² Архівний рукописний фонд при кафедрі етнології та краєзнавства історичного факультету (далі – Архів КЕКІФ). – Ф. 41. – П. 1. – Од. зб. 1. – Арк. 9. Записано автором від Сумар М. в с. Нуйно Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ³ Там само. – Од. зб. 5. – Арк. 4. Записано автором від Бірук Р. в с. Замшани Ратнівського р-ну Волинської обл.
- ⁴ Радович Р. Традиційне житлобудівництво Західного Полісся (особливості та динаміка розвитку) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2012. – Вип. 47. – С. 99.
- ⁵ Архів КЕКІФ. – Ф. 41. – П. 1. – Од. зб. 18. – Арк. 4. Записано автором від Багнюка І. в с. Старі Червища Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ⁶ Там само. – Од. зб. 1. – Арк. 9. Записано автором від Сумар М. в с. Нуйно Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ⁷ Там само. – Од. зб. 8. – Арк. 5. Записано автором від Куяви М. в с. Мельники Шацького р-ну Волинської обл.
- ⁸ Там само. – Од. зб. 5. – Арк. 1. Записано автором від Заєць В. в с. Замшани Ратнівського р-ну Волинської обл.
- ⁹ Там само. – Од. зб. 6. – Арк. 2. Записано автором від Панасюк О. в с. Гірники Ратнівського р-ну Волинської обл.
- ¹⁰ Там само. – Од. зб. 7. – Арк. 4. Записано автором від Косміна Д. в с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ¹¹ Там само. – Од. зб. 1. – Арк. 7. Записано автором від Сумар М. в с. Нуйно Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ¹² Там само. – Од. зб. 7. – Арк. 2. Записано автором від Косміна Д. в с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ¹³ Там само. – Од. зб. 19. – Арк. 2. Записано автором від Чміля П. в с. Седлища Любешівського р-н. Волинської обл.
- ¹⁴ Там само. – Од. зб. 7. – Арк. 5. Записано автором від Косміна М. в с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ¹⁵ Там само. – Арк. 4. Записано автором від Косміна Д. в с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ¹⁶ Там само. – Арк. 5. Записано автором від Косміна М. в с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ¹⁷ Там само. – Од. зб. 22. – Арк. 1. Записано автором від Якимук Є. в с. Рокита Старовижівського р-ну Волинської обл.
- ¹⁸ Там само. – Од. зб. 9. – Арк. 3. Записано автором від Шевчика П. в с. Піща Шацького р-ну Волинської обл.
- ¹⁹ Там само. – Од. зб. 8. – Арк. 4. Записано автором від Постернака В. в с. Мельники Шацького р-ну Волинської обл.
- ²⁰ Там само. – Од. зб. 17. – Арк. 3. Записано автором від Ремінського Ю. в с. Карасин Маневицького р-ну Волинської обл.
- ²¹ Там само. – Од. зб. 1. – Арк. 9. Записано автором від Сумар М. в с. Нуйно Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ²² Там само. – Од. зб. 11. – Арк. 3. Записано автором від Пех В. в с. Положево Шацького р-ну Волинської обл.
- ²³ Там само. – Од. зб. 22. – Арк. 3. Записано автором від Рибачука Г. в с. Рокита Старовижівського р-ну Волинської обл.
- ²⁴ Там само. – Од. зб. 1. – Арк. 9. Записано автором від Сумар М. в с. Нуйно Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ²⁵ Там само. – Од. зб. 2. – Арк. 6. Записано автором від Сацик О. в с. Пнівне Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ²⁶ Там само. – Од. зб. 5. – Арк. 4. Записано автором від Лойко К. в с. Замшани Ратнівського р-ну Волинської обл.

- ²⁷ Там само. – Од. зб. 3. – Арк. 4. Записано автором від Гречковського П. в с. Видерта Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ²⁸ Там само. – Од. зб. 7. – Арк. 5. Записано автором від Косміна М. в с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ²⁹ Там само. – Од. зб. 6. – Арк. 2. Записано автором від Панасюк О. в с. Гірники Ратнівського р-ну Волинської обл.
- ³⁰ Там само. – Од. зб. 2. – Арк. 6. Записано автором від Сацик О. в с. Пнівне Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ³¹ Там само. – Од. зб. 1. – Арк. 2. Записано автором від Сацука С. в с. Нуйно Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ³² Там само. – Од. зб. 2. – Арк. 6. Записано автором від Сацик О. в с. Пнівне Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ³³ Там само. – Од. зб. 8. – Арк. 3. Записано автором від Шамук К. в с. Мельники Шацького р-ну Волинської обл.
- ³⁴ Там само. – Од. зб. 17. – Арк. 3. Записано автором від Ремінського Ю. в с. Карасин Маневицького р-ну Волинської обл.
- ³⁵ Там само. – Од. зб. 7. – Арк. 3. Записано автором від Нечипорук Г. в с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
- ³⁶ Там само. – Од. зб. 22. – Арк. 4. Записано автором від Рибачука Г. в с. Рокита Старовижівського р-ну Волинської обл.
- ³⁷ Там само. – Од. зб. 3. – Арк. 1. Записано автором від Антонюк У. в с. Видерта Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.

В статье рассмотрены особенности обустройства внутреннего пространства народного жилья на Волынском Полесье во второй половине XX – начале XXI века. Автор определил основные черты художественно-декоративной отделки элементов интерьера и проследил этапы его становления и связь с традиционным строительством. На основе собственных полевых материалов подано детальное описание меблировки комнат в соответствии с их функциональным назначением.

Ключевые слова: Волынское Полесье, интерьер, народное жилье, художественно-декоративная отделка, мебель.

The article deals with the features of equipping of interior space of folk dwelling in Volhynian Polissia in the second half of XX – the early XXI century. The author defined the basic features of the artistic and decorative elements of interior and traced the stages of its formation and connection with traditional construction. On the base of the field data detailed description of the furnishing of rooms according to their functionality is represented.

Keywords: Volhynian Polissia, interior, national housing, artistic and decorative finishing, furniture.